

Fahretdin Paşa

Category: Kitapcy, Taryhy şahslar
написано kitapcy | 23 января, 2025
Fahretdin Paşa Çöl gaplaňy:

► FAHRETDIN PAŞA

Fahretdin Paşa, türk harby işgäri we diplomat, general-leýtenant. Omar Fahretdin Türkkan 1868-nji ýylda Rusçukda dünýä inýär. Fahretdin Paşa Birinji Jahan urşunda Şerif Hüseýiniň çykaran pitnesinde agyr şertleriň astynda iki ýyl ýedi aýlap Medinäni iňlis we wahhaby birliklerine garşy gahrymanlarça gorandygy bilen giňden tanalýar. «Medine Gahrymany», «Türk gaplaňy», «Çöl gaplaňy» lakamlary bilen ýatlanylýar.

Ýaşlygynda maşgalasy Stambula göçýär. Harby mekdebi tamamlýar. «Erkany Harbiýe» mekdebini hem okandan soňra 1891-nji ýylda ýüzbaşy harby derejesinde işe başlaýar. Balkan uruşlarynda Çatalja goragyna we Edirnäniň gaýdyp alynmagyna gatnaşýar. Birinji Jahan urşy başlanda 4-nji goşunyň 12-nji goşun bölüminiň serkerdesi bolup Mosulda işläp ýördi. 1915-nji ýylda 4-nji goşunyň serkerdesiniň wekili wezipesine bellenýär. Bu ýerdeki mejbury göç etdirilýän ermenileri ýerleşdirmäge gatnaşdy. Şol bir wagtyň özünde Urfa, Zeýtun, Musadagy, Hajyn ýaly ýerlerde ýüze çykan ermeni pitnelerini basyp ýatyrdy. 1916-njy ýylda 4-nji goşunyň serkerdesi Jemal Paşa tarapyndan Medine garnizonynyň başlygy wezipesine bellendi. Iňlisleriň hemaýatkärliginde baş galdyran Şerif Hüseýine garşy çäkli mümkinçiliklerine garamazdan Medinäni gahrymanlarça goramagy onuň adyny yslam taryhyna altyn harplar bilen ýazdyrды. Medine wahhabylaryň eline geçenden soňra iňlisler tarapyndan ilki 27.01.1919-njy ýylda Müsüre, soňra 05.08.1919-njy ýylda Malta sürgün edilýär. Sürgün wagtynda söweş günäkärlerini derňemek üçin imperialistik döwletler tarapyndan Stambulda gurulan harby tribunalda ölüm jezasyny bermek barada karar çykarylýar. Emma Ankara hökümetiniň tagallasy bilen 08.04.1921-nji ýylda

Maltadan gaçyrylyp halas edilýär. 1921-nji ýylyň sentýabrynda Türk Azat edijilik hereketine gatnaşmak üçin Ankara gelýär. Baş serkerde Gazy Mustafa Kemal Atatürk tarapyndan oňa Günorta frontda fransuz goşunlaryna garşy göreşýän türk birlikerini jemlemek wezipesi ynanylýar. Uruş ýeňiş bilen tamamlanandan soňra 09.11.1921-nji ýylda Türkiýäniň Ýokary Halk Mejlisi tarapyndan Türkiýäniň Owganystandaky baş ilçisi wezipesine bellenýär. Ol bu wezipede türk-owgan dostlukly gatnaşyklaryň ilerlemegi üçin möhüm işler bitirýär. 1936-njy ýylda general-leýtenant harby derejesi bilen goşundan otstawka çykýar. 22.11.1948-nji ýylda otluda baryarka Eskişehiriň golaýlarynda ýüregagyrysý tutup aradan çykýar. Özünüň wesýeti boýunça «Aşýan» gonamçylygynda jaýlanýar.

■ MEDINE GORAGY

Şerif Hüseyiniň 1916-njy ýylda iňlisleriň goldawy bilen pitne turuzyp Medinä hüjüm etmegi bilen iki ýyl ýedi aý dowam edýär. Gorag Mondros şertnamasynyň baglaşylmagy bilen Patyşa Wahdetdiniň goragy dowam etdirmek pikirinde bolan Fahretdin Paşany mejbury razy etmegi netijesinde bes edilýär. Medine garnizony şertnama görä yarag taşlan iň soňky Osmanly garnizony boldy we şondan soňra Medinede wahhaby agalygy başlady. Çaknyşyklar sebäpli, Medine halkynyň köp bölegi göç etmäge mejbur boldy. Gabawyň soňunda garnizon serkerdesi Fahretdin Paşa tussag edilip sürgüne ugradyldy. Merkezi hökümetden örän uzakda bolan garnizon harby we beýleki zerur serişdeleri Hyjaz demir ýoly arkaly üpjün edýärdi. Şerif Hüseyiniň pitnesine çenli bu demir ýol howpsuz ýagdaýdady. Soltan Abdylhamyt II döwründe Stambulda göz tussagy edilip saklanan Şerif Hüseyin 2-nji Meşrutýetiň yglan edilmegi bilen «Ittihat we Terakky» partiýasynyň häkimiýete gelen adamlarynyň karary bilen Mekke şerifligine bellenýär. 1916-njy ýylyň iýunynda «Ittihat we Terakky» partiýasynyň türkçülik ideasyny öňe süren Şerif Hüseyin baş galdyrýar. Pitnede Angliýanyň köp ýyllardan bäri Arap ýarymadasynda jansyzlyk hereketlerinde ulanyp ýören içalysy Tomas Eduard Laurens aýgytlaýjy rol

oýnaýar. Baý nebit ýataklary sebäpli Arap ýarymadasynyň ähmiýetine oňat düşünyän Angliýa Osmanly goşunyny böleklemek üçin bu pitnäniň meýilnamasyny hut özleri işläp düzdiler. Gabawdan az salym öň pitneçileriň Medinäniň içine hüjüm etjegini duýan Fahretdin Paşa şäherde Pygamberimizden (s.a.w) galan mukaddes amatlary (aýak yzy we ş.m) gizlinlik bilen Stambula ugradýar. Iňlislerden hemmetaraplaýyn ýardam alan wahhaby militanlary Jiddäni, Mekgäni, Taifi, Ýanbuny, Akabeni ele geçirip Medinäniň merkezi hökümet bilen baglanyşygyny kesdiler. Yzyndanam Medinä hüjüm etdiler. Pitneçiler Osmanly goşuny tarapyndan yza serpikdirildi. Bu masgaraçylykly ýeňlişlerinden soňra wahhaby pitneçiler gaýdyp meýdan söweşine girmäge milt edip bilmediler. Hususanam Medinäniň merkezi hökümet bilen aragatnaşygynyň düýpli kesilmegi we pitneçileriň sabotaž hereketleri, gerilla hüjümleri sebäpli şäherdäki Osmanly garnizony şäherden daşyna hiç hili hereket etmedi. Pitne döwründe şäheriň arap ilaty pitneçilere hiç hili goldaw bermedi. Şeýlelikde gabaw döwründe pitneçileriň Osmanly garnizonyna hüjüm eder ýaly ýeterlik adam güýji bolmady. Iňlisler hem öz bähbitlerine eýerip Hyjaza goşun salmak islemeýärdi. Beýleki bir tarapdan bolsa Birinji Jahan urşunyň Osmanly döwletiniň zezeleline dowam edýändigini üçin türkleriň Hyjaza harby operasiýa geçirmek mümkinçiligi ýokdy. Bu agyr şertler her iki tarapy hem baş alyp çykamaz ýaly ýagdaýa sokýardy. Ýagdaý şäheri goraýan Osmanly garnizony üçin hasam agyrlaşýardy. Şol wagt Palestina frontundan şum habarlar gelmäge başlady. 07.11.1917-nji ýylda Gazze, 26.12.1917-nji ýylda Ierusalim elden gitdi. Yzyndan 21.09.1918-nji ýylda Nablus söweşinde Sina we Palestina frontlaryny emele getirýän 4-nji, 7-nji, 8-nji goşunlar dagady. Şeýdibem Palestina fronty bütinleý çökdi we Medine garnizonynyň Osmanly goşunlary bilen aragatnaşyk gurmak mümkinçiligi doly kesildi. Ýerli ýaşaýjylaryň ölmeginiň önüni almak we goragy aňsatlaşdyrmak üçin şäheriň ilatynyň bir bölegi şäherden daşyna çykypdy. Gabawdan öň garnizonyň atıyaçlyklaryny üpjün etmek üçin kömek soralandy, kynçylyklar bahana edilip olara hiç hili kömek gelmedi. Gabawyň ilkinji aýlary garnizonyň esgerleri agyr

kynçylyklary başdan geçirdiler. Hususanam azyk önümleri we derman serişdeleri ýetmezçilik etdi. Garnizon boýun egen wagtynda olar diňe hurma we guradylan çekirtge iýip oňýardylar. Emma bütin bu kynçylyklara garamazdan garnizon serkerdesi Fahretdin Paşanyň musulmanlaryň mukaddes şäheri Medinäni iňlis basybalyjylaryna we olaryň oýnatgylary wahhabylara bermek niýeti ýokdy. 1918-nji ýylyň sentýbrynda Angliýa Korollygynyň Müsürdäki komissary Edmund Allenby Fahretdin Paşany boýun egmäge razy etmek üçin ýazan hatynda şeýle diýýärdi: «Siz Medinäni uzak wagtlap goramak bilen bir türk watansöýüji esgeri hökmünde hökümdaryňyz, ýurduňyz, şahsy abraýyňyz üçin elden gelen işi etdiňiz. Ýokardaky hususlary we bialaç harby ýagdaýyňyzy göz önünde tutup, birnäçe adamyň wepat bolmagyna sebäp boljak peýdasyz hereketleriň uzaldylmagynyň nädogry boljakdygy barada çynlakaý oýlanmagyňyzy haýyş edýärim». Fahretdin Paşa iňlisleriň boýun egmek barada birnäçe gezek ugradan talaplaryny ret etdi. Emma birdir-ýarymdyr şertleriň juda agyrlygy zerarly garnizondan gaçmaga synanyşýanlar köpelip ugrady. Birinji Jahan urşundan ýeňliş bilen çykan Osmanly döwleti uruşybes etmek barada Mondros şertnamasyny baglaşdy. Şertnama baradaky habar Medinä gelip gowuşdy we Fahretdin Paşa garnizony bilen birlikde golaýyndaky iňlis birligine boýun egmek barada görkezme berildi. Emma Fahretdin Paşa görkezmäniň iňlis basgysy bilen berilendigini aýdyp gelen emri diňlemek islemedi we goraga dowam etmegi makul bildi. Birnäçe gezek gelen görkezmelere garamazdan garnizon şertnamadan soňam üç aýlap gorandy. Baby-Alynyň (premyer-ministrlik) Medinäni boýun egmäge razy edip bilmedigi üçin Angliýa hökümet düzüminiň çalşyrylmagyny isledi we hökümeti düşürüp ýerine Ahmet Tewfik Paşanyň hökümet düzümini wezipä getirdiler. Emma täze hökümetiň hem bu babatda bildirilen talaby ýerine ýetirmändigi üçin Angliýa Osmanly döwletine uruşy gaýtadan başlajakdygy barada ultimatum berýär. Bu sebäpli Patyşa Wahdetdiniň ýörite haýyşy we öz ofiserleriniň hem ýalbarmaklary bilen Fahretdin Paşa 10.01.1919-njy ýylda Medinäni iňlis basybalyjylaryna tabşyrýar. Şeýlelikde Osmanly garnizony uruşy bes eden iň

soňky goşun birligi boldy we Birinji Jahan urşy doly tamamlandy. Gabawdan soňra Fahretdin Paşa tussag edildi we Ol gidip baryarka-da ýaragyny iňlisleriň eline bermekden ýüz dönderýär we gözi ýaşly ýagdaýda ýaragyny Pygamberimiziň guburynyň üstünde goýýar. Şeýdibem şan-şöhratly türkmenleriň döreden Osmanly imperiýasynyň mukaddes topraklardaky adalatly häkimiýeti tamamlanýar. Dört asyrlyk häkimiýet döwründe Osmanly häkimiýeti özlerini Mukaddes Mekke-Medinäniň dolandyryjylary kimin görmändirler, gaýtam özlerine «Mukaddes ýerleriň hyzmatkäri» diýip at beripdirler.

Ýerli halk Fahretdin Paşany hiç haçan dilden düşürmedi. Hut iňlis tilkisi Tomas Eduard Laurensiň özi oňa «Çöl gaplaňy» diýip at beripdir. Birnäçe ýyldan soňra Maltadan gaçyp Türkiýä gelen Fahretdin Paşa Azat edijilik hereketine goşulýar. Ýesir alynan Osmanly esgerleri Müsürdäki konslagerlere ugradylýar. Diňe ýol ýöremäge ýarawsyz we agyr ýaraly esgerlere belli bir möhlete çenli Medinede galmaga rugsat edilipdir. Gabaw döwründe Medinede bolan meýletinçi Feridun Kandemir Medineden çykyşlaryny şeýle ýatlaýar: «Kimi aýaksyz, kimi elsiz galan esgerleriň hal-mejalsyz ýagdaýda bir-birlere direňip iň soňky gezek Haremi-Şerifi zyýarat edip, Rawza ýüzlerini sürtüp, dogalar okap eden hoşlaşyklaryny bir görsediňiz... Iňlis altynlary bilen beslenip türklere dişlerini çarhlan käbir araplar hem bu pursaty görüp gözýaşlaryny saklap bilmediler. Biziň bilen birlikde Medinede galyp birnäçe aýlap dowam eden goragyň her dürli kynçylyklaryny döş gerip çekişen ýerli araplar bolsa bütinleý bir matam howasynyň içinde hünübirýan aglaşýardylar».

Gabaw gutarandan soňra Medine Şerif Hüseyiniň eline geçnem bolsa, kän wagt geçmänkä beýleki bir wahhaby sürüsi bolan Saudlaryň oňa garşy girişen hereketleri netijesinde Medine Saud neberesiniň eline geçdi we Şerif Hüseyin ýeňilip, Hyjazy terk edip gaçmaga mejbur boldy.

Internet maglumatlary esasynda taýýarlandy. Taryhy şahslar